

ศิลปะแสดงสดในศิลปะร่วมสมัยไทย
Performance Art in Thai Contemporary Art

กัมปนาท โคตรแก้ว¹

Kampanat Kotkaew

¹ นักศึกษาหลักสูตรศิลปมหาบัณฑิต, สาขาวิชาทฤษฎีศิลป์
คณะจิตรกรรม ประติมากรรม และภาพพิมพ์
มหาวิทยาลัยศิลปากร
Master of Fine Art (Art Theory),
Faculty of Painting Sculpture and Graphic Arts,
Silpakorn University
(E-mail: Kampanat95@gmail.com)

Received: 26/01/2022 Revised: 25/03/2022 Accepted: 25/03/2022

บทคัดย่อ

งานวิจัยชิ้นนี้เป็นการศึกษาศิลปะแสดงสดในศิลปะร่วมสมัยไทย โดยวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพัฒนาการศิลปะแสดงสดในศิลปะร่วมสมัยไทย โดยศึกษาและรวบรวมข้อมูลศิลปะแสดงสดของศิลปินไทย ด้วยการใช้วิธีการศึกษาวิเคราะห์จากหนังสือ เอกสาร บทความวิชาการ ผลงานวิจัย และจากการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้าน และศิลปิน ด้วยวิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก (in-depth interview)

จากการศึกษาสรุปว่าพัฒนาการศิลปะแสดงสดในไทย พบว่า 1. ปรากฏชัดเจนที่สุดในช่วงทศวรรษที่ 2520 เป็นต้นมา 2. เกิดกลุ่มศิลปินแสดงสดเคลื่อนไหวในช่วงปลายทศวรรษที่ 2530 และโดดเด่นในปี พ.ศ. 2541 การเกิดเทศกาลศิลปะแสดงสดนานาชาติเอเชียโทเปียมเป็นครั้งแรก และการร่วมแสดงในงานนิทรรศการศิลปะนานาชาติ Venice Biennale เป็นครั้งแรก ณ ประเทศ อิตาลี และ 3. เกิดการเรียนการสอนเป็นรายวิชาที่สอนเกี่ยวกับศิลปะแสดงสดขึ้นในสถาบันอุดมศึกษา

คำสำคัญ: ศิลปะแสดงสด, ศิลปะร่วมสมัยไทย, ศิลปินร่วมสมัยไทย

Abstract

This paper researches about Performance art in Thailand in the field of History of Art. The purpose of research is to study the movements, dynamic and collecting data of Performance art and its artists in Thai Contemporary art. The research analyzes from the data E.g., books, journals, research papers, and in-depth interviews with art specialists and artists.

In conclusion, there are 3 outstanding movements of Performance art in Thailand. Firstly, there were Happening that apparently appeared in the late 1970s. Secondly, there were movements from a group of artists in the 1990s. And the notable event was held in 1998 in Thailand by a group of Thai artists called "Asiatopia",

the first international performance art festival. And in 2003. Thailand attended the international art exhibition Venice Biennale for the first time. Thirdly, there are two universities in Thailand that have been teaching Performance art as a selective class in undergraduate and postgraduate courses.

Keywords: Performance Art, Thai Contemporary Art, Thai Performance Artists

บทนำ

ปัจจุบันในคริสต์ศตวรรษที่ 21 Performance Art หรือ ศิลปะแสดงสด เป็นศิลปะรูปแบบหนึ่งในทางทัศนศิลป์ โดยปรากฏบนโลกของศิลปะตั้งแต่ต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 ในทวีปยุโรป และได้แพร่กระจายไปยังอเมริกา และทั่วโลกในปัจจุบัน ในช่วงเวลาดังกล่าวเป็นช่วงเวลาแห่งการแสวงหาสิ่งใหม่ๆ ให้ก้าวข้ามความเป็นศิลปะที่กำลังเป็นอยู่ในสังคมยุโรปในขณะนั้น และเพื่อพัฒนาการสร้างงานศิลปะจากรูปแบบเดิมสู่รูปแบบใหม่ ซึ่งเป็นที่นิยมของเหล่าศิลปินในช่วงเวลานั้น จนกระทั่งพัฒนาเป็นการแสดงโดยรวมศาสตร์หลายแขนงเข้าไว้ด้วยกัน เป็นผลงานศิลปะรูปแบบใหม่ และได้เกิดการต่อยอดทางความคิดพัฒนาจากแนวความคิดต่อต้านการซื้อขายผลงานศิลปะในฐานะสินค้าอันประกอบด้วยสุนทรียะที่ดึงดูดตามแบบขนบศิลปะร่วมสมัยนั้น ไปสู่การสร้างงานศิลปะที่ไม่สามารถซื้อขายผลงานศิลปะได้อีกต่อไป โดยศิลปินคิดค้นการแสดงและใช้ร่างกายตนเองเป็นวัสดุทางศิลปะหรือ Art object แทนการใช้เฟรมผ้าใบ ก็เพื่อแสวงหาหนทางการนำเสนองานศิลปะในแนวทางใหม่และงานศิลปะควรจะเป็นสิ่งที่ผู้ชมทุกคนทุกชนชั้นสามารถเข้าถึงได้ ผู้ชมสามารถโต้ตอบกับศิลปินได้อย่างใกล้ชิด เมื่อการแสดงผลงานของศิลปินจบลง จะเหลือไว้ซึ่งภาพจำในความทรงจำของผู้ชมและคงไว้เพียงร่องรอยเพื่อเป็นหลักฐานของการกระทำหรือการแสดงของศิลปิน ทำให้ไม่สามารถสะสมเป็นผลงานศิลปะได้ ซึ่งเป็นการท้าทายต่องานศิลปะกระแสหลักอย่างงานทัศนศิลป์เป็นอย่างมาก

แต่อย่างไรก็ตามในยุคเริ่มแรกของศิลปะแสดงสดนั้นเป็นการรวมกลุ่มของศิลปินไม่เพียงแต่จิตรกรเท่านั้น ยังรวมไปถึงเหล่ากวี นักดนตรี และนักเต้น เป็นต้น โดยเหล่าศิลปินได้รวมกลุ่มทำกิจกรรมทางศิลปะขึ้นในคริสต์ทศวรรษที่ 1910 ณ Cabaret Voltaire (คาบารีต์ วอลแตร์) ประเทศสวิสเซอร์แลนด์ แต่ยังไม่ปรากฏคำว่า Performance Art ในระยะเวลาดังกล่าว คำว่า Performance Art ปรากฏขึ้นในช่วงปลายคริสต์ทศวรรษที่ 1960 และใช้อย่างแพร่หลายในช่วงคริสต์ทศวรรษที่ 1970 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ศิลปะประเภทนี้ได้เฟื่องฟู และแบ่งแยกออกเป็นหลายรูปแบบ ซึ่งเกิดจากการรวมกลุ่มของเหล่าศิลปินทางทัศนศิลป์เช่นกัน เช่น Body art, Happening, Live Art, Actionism เป็นต้น และในระยะเวลาในปัจจุบันมีการศึกษาและพยายามอธิบายศิลปะประเภทนี้อย่างต่อเนื่อง จึงทำให้เกิดคำว่า Performance in Visual art เพื่ออธิบายความหมายของ Performance Art ซึ่งหมายความว่า การแสดงในทัศนศิลป์ ซึ่งให้ความหมายอย่างตรงกับศิลปะประเภทนี้ ซึ่งแตกต่างจากคำว่า Performing Art (ศิลปะการแสดง) เช่น ละคร นาฏศิลป์ และการเต้น เป็นต้น เป็นการยอมรับเอาศิลปะแสดงสดเข้าไปสู่สาขาทัศนศิลป์อีกครั้ง ซึ่งช่วงเริ่มต้นของศิลปะประเภทนี้นั้น เริ่มมาจากการต้องการออกจากระบบหรือรูปแบบเก่าทางทัศนศิลป์

พัฒนาการของศิลปะแสดงสดในประเทศตะวันตกนั้น อาจจะสามารถกล่าวได้ว่าถือกำเนิดมาถึง 100 ปี นับจากเวลาที่ศิลปะรูปแบบนี้เริ่มต้นขึ้นจนถึงปัจจุบันในต้นคริสต์ศตวรรษที่ 21 โดยหลังจากการรวมตัวกันของศิลปินหลายแขนงเพื่อทำกิจกรรมทางศิลปะในช่วงคริสต์ทศวรรษที่ 1910 ณ Cabaret Voltaire ประเทศสวิสเซอร์แลนด์ ในช่วงเวลาถัดมาคริสต์ทศวรรษที่ 1920 ศิลปินจากสถาบันเบาเฮาส์ (Bauhaus) ในประเทศเยอรมนี ได้จัดการแสดงผลงานจากการทดลองทำงานศิลปะ โดยมีแนวคิดเกี่ยวกับร่างกายมนุษย์ และในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เกิดการเคลื่อนย้ายของศิลปินยุโรปเข้าสู่สหรัฐอเมริกา โดยได้ก่อตั้งสถาบันเบาเฮาส์แห่งใหม่ในสหรัฐอเมริกา ใน ค.ศ. 1937 โดยส่งอิทธิพลต่อศิลปินชาวอเมริกันหลายคนทั่วสหรัฐอเมริกา

ในช่วงต้นทศวรรษที่ 1960 Allan Kaprow (แอลแลน แคพโรว์) นิยามความคำว่า happening ว่าเป็นการผสม เหตุการณ์ต่างๆ ซึ่งผู้ชมสามารถรับรู้สารจากศิลปินหรือผู้แสดงโดยฉับพลันในช่วงเวลาขณะทำการแสดง ต่อมาในช่วงทศวรรษที่ 1970 Gilbert and George (กิลเบิร์ต และจอร์จ) ได้แสดงผลงานชื่อ ประติมากรรมร้องเพลง โดยศิลปินยืนอยู่บนแท่น สวมเสื้อสูท ระบายตัวด้วยสีบรอนซ์ คล้ายกับงานประติมากรรม และได้ทำการร้องเพลงและเต้นรำกับตัวเอง รวากับเป็นประติมากรรมที่มีชีวิต Marina Abramovic (มารีนา อับราโมวิก) ได้แสดงผลงานชื่อ Rhythm 0 โดยศิลปินได้ให้ผู้ชมมีส่วนร่วมกับการแสดงของตนเองโดยเตรียมของทั้งหมด 72 ชิ้น เช่น กรรไกร มีด ขวาน ปืน และขนนก ฯลฯ ให้ผู้ชมทำอะไรกับร่างกายของเธอก็ได้ โดยกิจกรรมกินเวลา 6 ชั่วโมง และจบลงเมื่อปืนจ่ออยู่ที่ศีรษะ เธอ Carolee Schneemann (แคโรลลี ชนีแมน) ศิลปินหญิงผู้สร้างผลงานปะทะกับกรอบของสังคมและความคิดของคนในสังคม ในผลงานชื่อว่า Interior Scroll ในปี 1975 โดยการเปลือยร่างกายของเธอกลางหอศิลป์ต่อหน้าผู้ชมและจุดที่ทำให้ผลงานชิ้นนี้สร้างชื่อเสียงให้กับเธอคือเธอได้ดึงเอา幔กระดาษที่สอดไว้ในอวัยวะเพศของเธอออกมาและค่อยๆ คลี่กระดาษออกพร้อมกับอ่านบทกวีจากกระดาษแผ่นนั้น ในช่วงทศวรรษที่ 1980-90 ศิลปินได้นำเอาศิลปะแขนงอื่นๆ เช่น ดนตรี นาฏศิลป์ มาผสมกับงานแสดงสดก่อให้เกิดเป็นการแสดงสดที่ใช้สื่อสมัยใหม่มาประกอบการแสดง นอกจากนี้ศิลปินได้นำเอาเทคโนโลยีและสื่อสมัยใหม่มากขึ้นมาผสมและพัฒนา งานศิลปะแสดงสด เช่น Mona Hatoum (โมนา ฮาตูม) ในชื่อผลงาน Pull โดยศิลปินจัดแสดงช่องสี่เหลี่ยมจัตุรัส 2 ช่อง โดยจัดวางในลักษณะสี่เหลี่ยมซ้อนกันบนล่าง โดยด้านบนเป็นจอโทรทัศน์ฉายภาพตัวศิลปินนอนหลับตาและสี่เหลี่ยมด้านล่างเป็นช่องมีผมเปียของเธอห้อยลงมากให้ผู้ชมได้ดึงผมของเธอ เมื่อมีคนดึงผมจอด้านบนที่ฉายรูปศิลปินก็จะเบิกตากว้าง สร้างความตกใจให้กับผู้ชม และเปิดประสบการณ์ใหม่ให้กับผู้ชมในลักษณะ Interactive (ปฏิสัมพันธ์) กับผู้ชม และตั้งแต่ทศวรรษที่ 2000 เป็นต้นมา เกิดศิลปินศิลปะแสดงสดมากมายจากทั่วโลก และการสร้างงานด้วยเทคนิคอันหลากหลายตามสมัยและสร้างการตั้งคำถามกับผู้ชม เพื่อให้ผู้ชมได้รับ

ประสบการณ์ทางศิลปะผ่านผัสสะของตนเองทุกประสาทสัมผัสทั่วร่างกาย ด้วยการ
ใช้ร่างกายศิลปะเป็นผลงานศิลปะของตนเอง ทำให้ไม่สามารถเก็บสะสมผลงานศิลปะ
เป็นสมบัติของผู้สะสมได้ แต่อย่างไรก็ตามปัจจุบันก็ปรากฏการซื้อขายผลงานเช่นกัน
แต่คุณค่าของผลงานไม่อาจจะเทียบเท่าได้กับการแสดงสดที่สัมพันธ์กับพื้นที่และ
เวลา และความแตกต่างของผู้ชม

ศิลปะแสดงสด หรือ Performance Art ในต่างประเทศ เมื่อเทียบกับ
ประเทศไทยแล้วนั้น ในประเทศไทยก็ได้รับอิทธิพลการสร้างงานศิลปะแสดงสดจาก
ตะวันตกเช่นกัน โดยผ่านกลุ่มนักเรียนไทยที่ได้ไปศึกษาต่อด้านศิลปะในประเทศ
ตะวันตก

หากจะกล่าวถึงศิลปะแสดงสดในประเทศไทยนั้นปรากฏที่มาและจุดเริ่มต้น
ที่ไม่ชัดเจนเท่าใดนัก เนื่องจากศิลปะแสดงสดเป็นศิลปะทางตะวันตก ดังนั้นกลุ่ม
นักเรียนไทยที่มีโอกาสไปศึกษาศิลปะที่ต่างประเทศโดยเฉพาะในยุโรปและอเมริกา
ได้รับแนวความคิดการสร้างงานศิลปะชนิดนี้ และเมื่อกลับมาประเทศไทยจึงเกิด
ความคิดริเริ่มการทำงานศิลปะประเภทนี้ โดยปรากฏในช่วงเวลาคริสต์ทศวรรษที่
1980 เป็นต้นมา (หรือช่วงพุทธทศวรรษที่ 2520) เพื่อแสดงถึงความก้าวหน้าทาง
ความคิดและการสร้างสรรค์ผลงานศิลปะรูปแบบใหม่ในประเทศไทย จึงทำให้
ช่วงเวลาดังกล่าวเป็นช่วงเวลาแห่งการทดลองเทคนิคและการสร้างงานศิลปะ
อันหลากหลายโดยไม่จำกัดอยู่ที่งานจิตรกรรมและประติมากรรมเท่านั้น นอกจากนี้
ยังพบว่าเกิดการใช้การแสดงผลเพื่อเป็นสัญลักษณ์ในการประท้วงทางการเมืองภายใน
ประเทศไทย ในช่วงเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 และ 6 ตุลาคม 2519 เป็นการ
ใช้ร่างกายในการแสดงออกโดยใช้ศิลปะเป็นเครื่องมือในการประท้วงทางการเมือง

แต่อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาถึงกลุ่มนักเรียนไทยที่มีโอกาสไปศึกษาศิลปะ
ที่ต่างประเทศ ได้ริเริ่มทดลองสร้างงานศิลปะแสดงสดนี้หลายท่าน ได้แก่ ชลุด
นิ่มเสมอ กมล เผ่าสวัสดิ์ อภิวัฒน์ โปษยานนท์ และจุมพล อภิสุข เป็นต้น ซึ่งศิลปิน
เหล่านี้ได้ทำการทดลองสร้างงานศิลปะแสดงสดในรูปแบบ Happening ในช่วง
ทศวรรษที่ 2530 เกิดการรวมตัวของกลุ่มศิลปิน เพื่อแสดงงานศิลปะแสดงสด เช่น

กลุ่มกรุงเทพนอกคอก และกลุ่มอุกกาบาต เป็นต้น ตลอดจนเกิดพื้นที่ทางศิลปะ (Art space) ขึ้น เช่น ชมรมศิลปะรวงผึ้ง Project 304 และศูนย์บ้านตึก เป็นต้น

ในทศวรรษที่ 2540 เกิดการจัดงานนิทรรศการศิลปะแสดงสดนานาชาติขึ้นในประเทศไทย นั่นก็คืองานเทศกาลศิลปะแสดงสดนานาชาติเอเชียโทเปียนับตั้งแต่ พ.ศ.2541 เป็นเวลากว่า 20 ปี และยังคงจัดแสดงเรื่อยมา โดยเริ่มจาก จุมพล อภิสุข และกลุ่มเพื่อน เช่น ไพศาล เปลียนบางช้าง วสันต์ สิทธิเขตต์ และสุรพล ปัญญาวิริยะ ฯลฯ ได้เชิญศิลปินแสดงสดจากต่างประเทศทั้งในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ยุโรปและอเมริกา มาร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ผ่านการแสดงผลงานศิลปะแสดงสด (Performance Art) ทั้งในพื้นที่สาธารณะ หอศิลป์ แกลเลอรี ทั้งภายในและภายนอก หลากหลายรูปแบบการนำเสนอ ในงานเทศกาลศิลปะแสดงสดนานาชาติเอเชียโทเปียน

จากพัฒนาการศิลปะแสดงสดในประเทศไทยยังแสดงให้เห็นถึงความพยายามของศิลปินไทยในการนำเสนอศิลปะรูปแบบใหม่ที่ได้รับอิทธิพลจากต่างประเทศทั้งในเชิงทดลองและปฏิบัติจริงสู่สายตาประชาชนและสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง จุมพล อภิสุข ที่เป็นศิลปินที่มุ่งมั่นสร้างผลงานศิลปะแขนงนี้ตลอดระยะเวลา 30 ปี และผองเพื่อนเหล่าศิลปินที่ร่วมแสดงเป็นประจำในงานเทศกาลศิลปะแสดงสดนานาชาติเอเชียโทเปียนี่จัดขึ้นเป็นประจำทุกปี แสดงให้เห็นถึงบทบาท และพัฒนาการของศิลปะแสดงสด และกลุ่มศิลปินแสดงสดในประเทศไทย ซึ่งศิลปะแขนงนี้ถือว่าเป็นสิ่งที่มีมานานหลายสิบปีแต่ยังถือว่าเป็นสิ่งใหม่สำหรับบุคคลทั่วไป เพื่อเป็นการเผยแพร่ศิลปะแสดงสดในศิลปะร่วมสมัยไทยให้เป็นองค์ความรู้สำหรับบุคคลทั่วไปและผู้เกี่ยวข้องทางด้านศิลปะ ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาวิจัยเรื่องพัฒนาการศิลปะแสดงสดในศิลปะร่วมสมัยไทย โดยศึกษาพัฒนาการและรวบรวมข้อมูลในเชิงประวัติศาสตร์ศิลปะ เพื่อเป็นจัดเก็บข้อมูลอันเกี่ยวข้องกับศิลปะแสดงสดในประเทศไทย ผู้วิจัยจึงมุ่งศึกษาในประเด็นที่จะกล่าวถึงในวัตถุประสงค์ของการศึกษาในลำดับต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาพัฒนาการและบทบาทของศิลปะแสดงสดในศิลปะร่วมสมัยไทย

ประโยชน์ของการวิจัย

เข้าใจพัฒนาการและบทบาทของศิลปะแสดงสดในศิลปะร่วมสมัยไทย
ในเชิงประวัติศาสตร์ศิลปะ

ขอบเขตของการวิจัย

ศึกษาพัฒนาการและบทบาทของศิลปะแสดงสดในศิลปะร่วมสมัยไทย ผู้วิจัยได้มุ่งอธิบายถึงพัฒนาการของศิลปะแสดงสดในประเทศไทย โดยศึกษากลุ่มศิลปินที่สร้างงานศิลปะแสดงสดในประเทศไทยอันเป็นกลุ่มการเคลื่อนไหวของศิลปะแขนงนี้ รวมถึงบทบาททางานศิลปะแสดงสดในศิลปะร่วมสมัยไทย โดยกำหนดจุดเริ่มต้นของการวิจัยในช่วงทศวรรษที่ 2510 เพราะเป็นช่วงเวลาที่ปรากฏศิลปะแสดงสดในประเทศไทย และกำหนดเป็นช่วงระยะเวลาสุดท้ายของการวิจัยถึงช่วงเวลา พ.ศ. 2561 ซึ่งจะทำให้มองเห็นถึงการพัฒนาได้ชัดเจนมากขึ้น

ข้อตกลง

เนื่องจากการแปลคำเรียก Performance art มีอย่างหลากหลาย ผู้วิจัยจึงขอใช้คำว่า “ศิลปะแสดงสด” ตลอดการศึกษาค้นคว้า

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ทำการศึกษาถึงบทบาท และพัฒนาการของศิลปะแสดงสดในศิลปะร่วมสมัยไทย โดยใช้วิธีการศึกษาวิเคราะห์จากหนังสือ เอกสาร บทความวิชาการ ผลงานวิจัย และจากการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้าน และศิลปิน ด้วยวิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก (in-depth interview) และนำเสนอข้อมูลโดยวิธีการพรรณนา วิเคราะห์ สรุปผล และอภิปรายผลในลำดับต่อไป

ผลการวิจัย

ความหมายของศิลปะแสดงสด

ศิลปะแสดงสด หรือ Performance Art เป็นศิลปะแขนงหนึ่งในทางทัศนศิลป์ เกิดการพยายามให้ความหมายของ Performance Art หรือศิลปะแสดงสด โดยนักประวัติศาสตร์ศิลปะพยายามสร้างนิยามและอธิบายถึงศิลปะแสดงสดเพื่อสร้างความเข้าใจและเผยแพร่สู่สาธารณะ แต่อย่างไรก็ตามมีการให้นิยามและอธิบายถึงศิลปะแสดงสดนี้อย่างหลากหลายไม่จำกัดเพียงแค่นักประวัติศาสตร์ศิลปะ แต่รวมถึงศิลปินแสดงสดที่ต่างให้นิยามและความหมายศิลปะแสดงสดในแง่มุมที่ต่างกันอย่างออกไปตามลักษณะการสร้างงานของศิลปิน อีกทั้งยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลงไปก็ทำให้การสร้างงานศิลปะแสดงสดเปลี่ยนไป ดังนั้นจึงทำให้นิยามและความหมายของศิลปะนั้นเปลี่ยนไปตลอดเวลาด้วยเช่นกัน แต่สิ่งสำคัญและไม่เปลี่ยนแปลง คือ ความสดขณะทำการแสดง ที่เป็นหัวใจสำคัญของศิลปะแสดงสด

ศิลปะแสดงสด ประกอบด้วย การแสดงสดโดยศิลปินที่แสดงให้ผู้ชมได้ชม หรือผู้ชมสามารถมีส่วนร่วมในงานศิลปะแสดงสดได้ โดยศิลปะแสดงสดพยายามเปลี่ยนรูปแบบแนวความคิดของผู้คนและโครงสร้างทางสังคม ผ่านการแสดงในพื้นที่สาธารณะ และศิลปินแสดงสามารถมีปฏิสัมพันธ์กับผู้ชมได้ (Bird, 2012)

หนังสือจาก *สยามเก่าสุดไทยใหม่* ของ สุธี คุณาวิชยานนท์ อธิบายว่า ศิลปะแสดงสด คือ คำที่แปลความหมายมาจากคำศัพท์ศิลปะในตะวันตก คำว่า Performance art หรือบางครั้งไม่ต้องมีคำว่า Art ตามหลังก็เป็นที่น่าเข้าใจเหมือนกัน การที่ไม่ใส่คำว่า Art เข้าไปก็เพราะโดยต้นตอของ Performance นั้นเกิดขึ้นจากการต่อต้านศิลปะตามความหมายแบบเดิม (สุธี คุณาวิชยานนท์, 2546)

จุมพล อภิสุข ศิลปินแสดงสดได้ให้นิยามของศิลปะแสดงสดไว้ว่า ศิลปะแสดงสด เป็นการสร้างสรรค์ทางศิลปะรูปแบบหนึ่ง ที่คัดค้านการให้คุณค่าทางพาณิชย์กับศิลปะ และต้องการนำศิลปะเข้ามาอยู่ในวิถีชีวิต วิถีชุมชน ที่ให้คุณค่าแก่บุคคล แก่มนุษย์ผู้สร้างโดยตรง (นพวรรณ สิริเวชกุล, 2561)

หนังสือเรื่อง ศิลปะจินตทัศน์ ปราบกฏบทความเรื่อง *Performance Art ศิลปะแห่งการใช้ร่างกายมนุษย์* ได้เขียนไว้ว่า Performance art เป็นกิจกรรมทางศิลปะที่ศิลปินใช้ร่างกายของตนเองเป็นสื่อในการแสดงออกถึงสุนทรียะทางศิลปะและสาระทางสังคม ซึ่งศิลปินแสวงหาวิธีการนำเสนองานศิลปะในรูปแบบใหม่ โดยเป็นการผสมผสานศิลปะแขนงต่างๆ และเป็นการพยายามหลอมรวมศิลปะทุกแขนงให้เป็นหนึ่งเดียว ทำให้การสร้างงานของศิลปินหลุดพ้นจากกรอบการสร้างสรรค์เดิมไปสู่ความเป็นอิสระโดยสมบูรณ์ ดังนั้นจึงยากที่จะอธิบายโดยอาศัยกรอบความคิดของศิลปะแขนงใดแขนงหนึ่ง (พฤทธิ์ ศุภเศรษฐศิริ, 2542)

พัฒนาการศิลปะแสดงสดในประวัติศาสตร์ศิลปะตะวันตกนั้นมีพัฒนาการมาอย่างยาวนาน และแตกแขนงออกไปได้หลายหลายรูปแบบอย่างไร้ขีดจำกัด โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงทศวรรษที่ 1960-1970 เป็นช่วงเวลาแห่งการประลองทางความคิดของศิลปิน จนเกิดรูปแบบการแสดงมากมาย ได้แก่ Happening, Fluxus's events, Performance art, Live art เป็นต้น ซึ่งมีจุดร่วมที่เหมือนกันคือการแสดง ซึ่งการแสดงนี้กล่าวอย่างเข้าใจง่ายคือการแสดงในทางศิลปะ หรือการแสดงในรูปแบบทัศนศิลป์ ซึ่งแตกต่างจาก Performing Art หรือ ศิลปะการแสดงอย่างละคร นาฏศิลป์ หรือการเต้น คือ ศิลปินผู้สร้างผลงานไม่ได้สวมบทบาทเป็นตัวละครในการแสดงละคร และไม่มีผู้กำกับการแสดง แต่ศิลปินยังคงเป็นตัวของตนเองในการแสดงออก โดยไม่จำเป็นต้องมีจังหวะในการแสดงออกเช่นการเต้นและการแสดงทางนาฏศิลป์ และไม่จำเป็นต้องแต่งตัวให้สวยงามดั่งเช่นการแสดงในละคร หรือทางนาฏศิลป์ แต่ในทางกลับกันศิลปินอาจหยิบยกเอาเรื่องการแต่งกายมาสร้างเป็นประเด็น เนื้อหา ในการสร้างผลงานศิลปะแสดงสดได้ โดยที่การแสดงออกนั้นต่างออกไปจากการแสดงประเภทละคร และนาฏศิลป์โดยสิ้นเชิง ซึ่งศิลปินแสดงสดนั้นแสดงออกอย่างตรงไปตรงมากับผู้ชม เน้นการเกิดความรู้สึกที่ฉับพลัน และการมีปฏิสัมพันธ์ของผู้ชม ในช่วงระยะดังกล่าว เป็นการรวมกลุ่มกันทำกิจกรรมของเหล่าศิลปิน และต่างก็ตั้งชื่อการแสดงที่ตนเองสร้างขึ้นดังที่กล่าวไปแล้วนั้น แต่ในระยะเวลาต่อมาในทศวรรษที่ 2000 เป็นต้นมา คำว่า Performance หรือ

Performance art ที่ได้รับความนิยมมากกว่า จึงทำให้เป็นที่รู้จักกันโดยทั่วไปว่า ศิลปะแขนงนี้คือการแสดง Performance art หรือ ศิลปะแสดงสด

จะเห็นว่าคำเรียก นิยามและความหมายของศิลปะแสดงสดนั้นแตกต่างกัน และหลากหลายเป็นอย่างมาก ซึ่งผู้วิจัยได้ข้อสรุปว่า ศิลปะแสดงสดนั้นเป็นการใช้ร่างกายศิลปินในการสร้างสรรค์ผลงานศิลปะ ด้วยการกระทำบางอย่าง (Action) บางครั้งเปิดโอกาสให้ผู้ชมเข้าร่วมเป็นส่วนหนึ่งของการแสดงและให้ผู้ชมรับประสบการณ์ทางศิลปะโดยตรงจากศิลปิน และร่วมเป็นผลงานศิลปะชิ้นนั้น ศิลปะแสดงสดประกอบด้วย 1 ศิลปิน 2 ผู้ชม 3 เวลา (เวลา คือ ความสดของเวลา ณ ปัจจุบันที่ทำการแสดง) การแสดงศิลปะแสดงสดนั้นเป็นผลงานศิลปะที่เวลาเป็นสิ่งสำคัญ เมื่อจบการแสดงแล้วถือว่าการแสดงนั้นจบไป ผู้ชมที่ได้รับชมคือผู้ร่วมมีประสบการณ์ทางศิลปะของศิลปินที่แสดง แต่ผู้ชมที่ไม่ได้ชม ก็จะได้ชมเพียงร่องรอยที่ศิลปินทิ้งไว้ หรือรับชมผ่านคลิปปวีดีโอ ซึ่งไม่สามารถรับสื่อโดยตรงจากศิลปินได้ หรือแม้แต่ขณะที่ศิลปินแสดง ผู้ชมที่ได้รับชมก็ได้รับประสบการณ์ที่แตกต่างกันตามประสบการณ์ของแต่ละคน

พัฒนาการศิลปะแสดงสดในประวัติศาสตร์ศิลปะไทย

ช่วงก่อนทศวรรษที่ 2500

การปรากฏของศิลปะแสดงสดในประเทศไทยนั้น ที่มาไม่ชัดเจนเท่าไรนัก แต่ปรากฏกิจกรรมทางศิลปะอันเข้าข่ายของศิลปะแสดงสด โดยในหนังสือ Performance Art From Futurism to the Present ของ Roselee Goldberg ที่พยายามรวบรวมการแสดงในทางศิลปะ และเสนอถึงพัฒนาการของการแสดงในทางศิลปะ โดยรวบรวมเอาการแสดงในช่วงเวลาก่อนที่จะเกิดคำว่า Performance Art ในประวัติศาสตร์ศิลปะ ดังนั้นถ้าหากเปรียบเทียบกับประเทศไทย การแสดงในทางศิลปะแบบ Futurism (อนาคตนิยม) และ Avant- Garde (อวองต์ การ์ด) เฉกเช่นเดียวกับในยุโรปที่ปรากฏในหนังสือของ Roselee Goldberg ก็คือ การแสดง “เซอร์เรียลลิสติกมูฟเมนต์ (Surrealistic Movement)” ปีพ.ศ. 2493 (ค.ศ.1950)

ในบทความ “น. ณ ปากน้ำ ฟิ้นความหลังศิลปะแนวหน้าพระลาน” ในโลกหนังสือ ป. 3 ฉ.7 (เมษายน 2523) ปรากฏบทความเกี่ยวกับการแสดงในกิจกรรมรับน้องใหม่ รุ่นที่ 7 คณะจิตรกรรมฯ มหาวิทยาลัยศิลปากร โดยมีรายละเอียดดังนี้ (สดชื่น ชัยประสาธน์, 2539)

เป็นการจัดการแสดง “ดราม่าพิเศษ” ซึ่งในการแสดงมีทั้งการร้องเพลง ประกอบฉาก ใช้เทคนิคจัดไฟช่วยสร้างบรรยากาศในการแสดง ในการแสดงนั้นมีตัวนักแสดงชายกัณฑ์ตัวกอดกันเพื่อให้เป็นรูปทรงของโศดหินขนาดใหญ่พร้อมขยับตัวด้วยความเจ็บปวดราวกับภาพแพแตกจากเรือเมดูซาของเซอร์โรด นอกจากนี้ยังมีนักแสดงแต่งตัวเป็นแวนก็อก กำลังเขียนรูปร่างอย่างบ้าคลั่ง ท่ามกลางบรรยากาศของเพลงอันแผ่วเบา ตอนจบการแสดงกลุ่มคนได้แตกกระจายออกไปอย่างรวดเร็วพร้อมกับการปิดม่าน ซึ่งหลังจากการแสดง ผู้ชมต่างพูดคุยถึงการแสดงว่าดูไม่รู้เรื่องว่าเป็นเรื่องราวของอะไร จนกระทั่งตัวแทนผู้แสดงได้กล่าวว่า จุดประสงค์ของการแสดงคือการให้ชมความงามในสีแสงและดราม่า ไม่ต้องคิดถึงเนื้อเรื่อง เพราะนี่คือการแสดงเซอร์เรียลลิสม์ (น. ณ ปากน้ำ, 2523)

การแสดงชุดนี้นับเป็นการทดลองการทำงานศิลปะที่ใช้ร่างกายเป็นสื่อประกอบ และการแสดงรูปแบบนี้ได้กลายเป็นประเพณีการแสดงอย่างหนึ่งในงานรับน้องใหม่ของคณะจิตรกรรม และได้เรียกการแสดงนี้ว่า *โมเดิร์น แดนซ์ (Modern dance)* แต่ไม่ได้พัฒนาเป็นการแสดง ศิลปะแสดงสด (สุธี คุณาวิชยานนท์, 2546) จากการแสดงดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงการเกิดการแสดงในทางศิลปะขึ้นในประเทศไทยซึ่งเป็นการทดลองปฏิบัติการทางศิลปะโดยใช้ร่างกายเป็นสื่อทางศิลปะของเหล่านักศึกษาคณะจิตรกรรมฯ มหาวิทยาลัยศิลปากร

ช่วงทศวรรษที่ 2510

ช่วงกลางทศวรรษที่ 2510 ได้เกิดเหตุการณ์ทางการเมืองขึ้นครั้งใหญ่ถึง 2 ครั้งของประเทศไทย โดยหนึ่งในขบวนการที่ก่อให้เกิดเหตุการณ์ขึ้นคือการแสดงออกทางการเมือง ซึ่งเป็นการแสดงแวนคอกของนักศึกษาชุมนุมการละครมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ โดยทำการแสดงถึงเหตุการณ์ที่พนักงานไฟฟ้าจังหวัดนครปฐม 2 คน

ที่ถูกฆ่าตายแล้วแขวนคอบนรั้วเหล็กในที่สาธารณะขณะออกไปปิดใบประกาศประท้วงการกลับเข้าประเทศของจอมพลถนอม กิตติขจร ซึ่งภายหลังการแสดงเกิดการให้ร้ายนักศึกษาจนเกิดเป็นชนวนทางการเมืองเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 เหตุการณ์ทางการเมืองครั้งเลวร้ายที่สุดในประเทศไทย ซึ่งหากพิจารณาข้อมูลดังกล่าวพบว่าเกิดการใช้ร่างกายในการแสดงออกในกิจกรรมทางศิลปะเพื่อเป็นเครื่องมือในการเรียกร้องและประท้วงทางการเมือง ถือเป็นารแสดงออกในลักษณะของละครแนวสัญลักษณ์ (Symbolism)

ช่วงทศวรรษที่ 2520

ในช่วงทศวรรษที่ 2520 เป็นต้นมา กลุ่มนักเรียนไทยที่มีโอกาสไปศึกษาศิลปะที่ต่างประเทศโดยเฉพาะในอเมริกา ได้ริเริ่มทดลองสร้างงานที่ใช้ร่างกายเป็นส่วนประกอบการทำงานศิลปะ ศิลปินเหล่านี้ได้ทำการทดลองสร้างงานศิลปะแสดงสด โดยเรียกการแสดงนี้ว่า Happening (แฮพเพนิง) ซึ่งในช่วงเวลาดังกล่าวคำว่า Performance Art อาจจะยังไม่เป็นที่แพร่หลายเท่ากับคำว่า Happening ในช่วงเวลานี้ปรากฏศิลปินรุ่นใหม่หลายคนในขณะนั้น โดยปรากฏในหนังสือ *จากสยามเก่าสู่ไทยใหม่* ของ สุธี คุณาวิชยานนท์ ซึ่งได้รวบรวมข้อมูลของศิลปินไทยไว้หลายคน ในที่นี้ขอยกตัวอย่าง 4 คน ได้แก่

1. ชลูด นิรมเสมอ ในผลงาน ประติมากรรมชนบท โดยศิลปินได้ใช้ร่างกายตนเองประกอบเข้าเป็นหนึ่งในผลงานศิลปะชิ้นนี้ เานำวัสดุของใช้ทั่วไป ประกอบเข้ากับร่างกายและงานประติมากรรมบริเวณนั้น ด้านข้างศิลปินเป็นงานประติมากรรมต้นไม้ที่มีวัสดุต่างๆแขวนอยู่บนต้นไม้ และบนตัวศิลปินก็เต็มไปด้วยวัสดุที่คล้ายคลึงกัน และเมื่อศิลปินยืนชานานกับงานประติมากรรมต้นไม้พร้อมทำท่าทางแขนที่มีวัสดุห้อยอยู่เต็มร่างกาย ทำให้มีลักษณะที่คล้ายคลึงกันเป็นอย่างมากแต่ถ้าหากพิจารณาอย่างถี่ถ้วนกลับพบว่าเป็นตัวศิลปินที่ยืนอยู่ พร้อมทั้งตัวศิลปินยังเป็นตัวผลงานชิ้นนี้ด้วย ซึ่งการสร้างผลงานชุดนี้เกิดขึ้นใน พ.ศ. 2525 นับเป็นช่วงเวลาเริ่มต้นที่มีการใช้ร่างกายของศิลปินประกอบสร้างเป็นผลงานศิลปะของศิลปิน

ภาพประกอบที่ 1 ชะลูต นิมเสมอ, *ประติมากรรมชนบท*, พ.ศ.2525,
เทคนิคประติมากรรมสื่อผสม, ขนาดหลากหลายผันแปร
ที่มา: ชะลูต นิมเสมอ (2542)

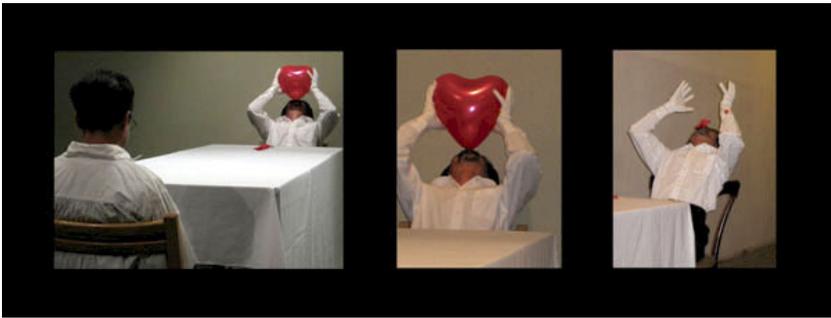
2. กมล เผ่าสวัสดิ์ได้แสดงนิทรรศการเดี่ยว ณ หอศิลป์ พีระศรี ด้วยผลงานที่ชื่อว่า *Song for the Dead Art Exhibition* ใน พ.ศ. 2528 โดยศิลปินได้นำเอาเศษซากวัสดุของสิ่งก่อสร้างมาจัดทำเป็นศิลปะจัดวางภายในพื้นที่หอศิลป์ จากผลงานชิ้นนี้ศิลปินต้องการท้าทายขนบทางศิลปะรูปแบบ Modernism หรือศิลปะสมัยใหม่ที่กำลังเคลื่อนไหวในวงการศิลปะในประเทศไทยในขณะนั้น สิ่งที่ศิลปินต้องการท้าทายจึงต้องเป็นสิ่งที่สร้างการโต้เถียงให้เกิดขึ้น ในกรณีผลงานชุดนี้สิ่งที่เคลื่อนไหวในวงการศิลปะสากลในช่วงยุค 1980 คือแนวคิดแบบ Post- Modern หรือแนวคิดหลังสมัยใหม่ ซึ่งเป็นการเคลื่อนไหวที่กำลังเคลื่อนปะทะกับศิลปะสมัยใหม่ หรือ Modern Art ดังนั้นเมื่อกมลกลับมาประเทศไทยและได้มีโอกาสและจังหวะที่บังเอิญและเหมาะสม โดยได้รับเชิญจากฉัตรวิชัย พรหมทัตตเวที ผู้อำนวยการหอศิลป์ พีระศรีในขณะนั้น ให้ไปแสดงผลงานที่หอศิลป์ พีระศรี ศิลปินจึงเห็นโอกาสอันดีโดยที่หอศิลป์ พีระศรีมีชื่อในภาษาอังกฤษว่า Bhirasri Institute of Modern Art ดังนั้นศิลปินจึงคิดว่า ความเป็นชื่อภาษาอังกฤษของหอศิลป์ พีระศรี เป็นสิ่งที่น่าสนใจเป็นอันดับแรก ซึ่งก็คือคำว่า Modern Art ของสถานที่ ในผลงานนี้ศิลปินได้ทำการแสดงภายในบรรยากาศที่รอบล้อมไปด้วยผลงานศิลปะจัดวางของตนเอง โดยทำการสาธิตใส่ผลงานของตนที่ผนังหอศิลป์ และใช้ไม้ถือพื้นทำความสะอาดปีที่ 15 ฉบับที่ 1 มกราคม-มิถุนายน 2566

พร้อมกันนั้นศิลปินได้อ่านบทถ้อยแถลงหรือ The manifesto ของลัทธิหลังสมัยใหม่ รูปแบบและแนวคิดที่ศิลปินทำขึ้นนั้นเป็นการพยายามท้าทายแนวคิดของวงการศิลปะในประเทศไทยในขณะนั้น (กมล เผ่าสวัสดิ์, 2563)

3. จุมพล อภิสุข หลังจากกลับจากการศึกษาต่อ ณ ประเทศสหรัฐอเมริกา โดยได้ร่วมทำงานที่หอศิลป์พีระศรี โดยเป็นผู้ช่วยของฉัตรวิชัย พรหมทัตตเวที ผู้อำนวยการหอศิลป์ พีระศรี โดยเขาได้จัดกิจกรรมทางศิลปะและวัฒนธรรมในเชิงทดลองสื่อแปลกใหม่ โดยใช้ชื่อโครงการว่า “เวทีสมัย” ใน พ.ศ. 2528 ณ หอศิลป์ พีระศรี โดยคำว่า “เวทีสมัย” เป็นการรวมกันระหว่างคำว่า “สมัย” และคำว่า “ใหม่” กลายเป็นเวทีสมัยซึ่งवंสันต์ สิทธิเขตต์เป็นผู้ตั้ง สำหรับเวทีสมัยเป็นกิจกรรมที่ให้นักปฏิบัติการศิลปะมาทดลองทำงานศิลปะในรูปแบบใหม่ที่ต่างจากงานศิลปะเดิมที่คุ้นเคยอย่างงานจิตรกรรมและประติมากรรม การทดลองทำงานศิลปะ สามารถผสมผสานศาสตร์หลายแขนง ไม่จำเป็นต้องเป็นศาสตร์สายหลักอย่างทัศนศิลป์เพียงเท่านั้น ซึ่งจากการเกิดเวทีสมัยนี้เองก็ได้เป็นแรงบันดาลใจให้กับศิลปินรุ่นใหม่และเหล่านักเรียนศิลปะในขณะนั้น

เขาได้สร้างผลงานการแสดงสดมากมายอย่างต่อเนื่องเป็นเวลากว่า 30 ปี เช่น ผลงานหัวใจ ที่แสดงในหลากหลายประเทศ โดยจุมพลได้ใช้ลูกโป่งรูปหัวใจสีแดงเป็น วัสดุประกอบการแสดง และเลือกที่จะใส่ชุดสีขาว เมื่อทำการแสดงเขาได้เป่าลูกโป่งให้มีขนาดใหญ่ขึ้นจนปรากฏเป็นรูปหัวใจ ซึ่งเป็นสัญลักษณ์แห่งความรัก และชุดสีขาวเป็นสัญลักษณ์ของความบริสุทธิ์และสันติภาพ ลมหายใจที่ศิลปินเป่าลูกโป่งจนพองโตเปรียบเสมือนชีวิต จนกระทั่งลูกโป่งได้แตกเสียงดังก้องพื้นที่การแสดง ซึ่งผลงานชิ้นนี้เป็นการเสนอถึงความรุนแรงที่เกิดจากการกระทำของรัฐที่ส่งผลกระทบต่อชีวิตประชาชนในระดับนานาชาติเช่น โคโซโว อัฟกานิสถาน อิรัก เมียนมาร์ เป็นต้น อีกทั้งยังรวมถึงเหตุกามิไม่สงบในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ของประเทศไทยด้วยเช่นกัน ผลงานชิ้นนี้แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่และเวลาของงานศิลปะแสดงสด เพราะเป็นการแสดงชุดเดียวกันแต่แสดงในพื้นที่และเวลาที่แตกต่างกัน ผู้ชมมีประสบการณ์แตกต่างกัน ทำให้ผู้ชมรับสารแตกต่างกันตามประสบการณ์

เขาถือเป็นศิลปินแสดงสดรุ่นบุกเบิกและยืนหยัดทำการแสดงสดเป็นระยะเวลาที่ยาวนาน จนกระทั่งใน พ.ศ. 2541 ได้ร่วมกับกลุ่มเพื่อนศิลปินและได้เชื้อเชิญศิลปินจากประเทศมาทำการแสดงผลงานที่ประเทศไทย โดยได้ตั้งชื่อโครงการว่า เทศกาลศิลปะแสดงสดนานาชาติเอเชียโทเปีย Asiatopia เป็นการเชิญศิลปินต่างประเทศมาทำการแสดงร่วมกับศิลปินไทย ถือเป็นเทศกาลศิลปะแสดงสดนานาชาติที่แรกที่เกิดขึ้นในประเทศไทยและดำเนินการอย่างต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบันเป็นเวลากว่า 20 ปี (นพวรรณ สิริเวชกุล, 2561; วสันต์ สิทธิเขตต์, 2563)

ภาพประกอบที่ 2 จุมพล อภิสุข, หัวใจ, 2550-2548-2547, เทคนิคการแสดงสด
ที่มา: จุมพล อภิสุข (2547)

4. วสันต์ สิทธิเขตต์ เป็นศิลปินที่สร้างผลงานศิลปะโดยนำเสนอแนวทางการเมือง ซึ่งเป็นผลมาจากในช่วงเวลาที่เขาเรียนอยู่ที่วิทยาลัยช่างศิลป์ พ.ศ. 2518 นั้น เกิดเหตุการณ์ทางการเมืองครั้งใหญ่ถึง 2 เหตุการณ์ นั่นคือเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 และเหตุการณ์ 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519 และมีการอ่านหนังสือเรื่องศิลปะเพื่อชีวิต ศิลปะเพื่อประชาชนของจิตร ภูมิศักดิ์ ซึ่งเป็นที่แพร่หลายในช่วงเหตุการณ์ทางการเมือง กล่าวคือศิลปะควรจะรับใช้ประชาชน มากกว่ารับใช้ตัวมันเอง (ศิลปะเพื่อศิลปะ หรือ art for art's sake) ซึ่งเหตุการณ์เหล่านี้เป็นส่วนหล่อหลอมให้เขาสนใจเหตุการณ์ทางการเมืองเป็นอย่างมาก อีกทั้งเขายังชอบอ่านหนังสือและเขียนบทกวีอีกด้วย จนกระทั่งยืนหยัดในการนำเสนองานศิลปะผลงานเรื่องราว ปีที่ 15 ฉบับที่ 1 มกราคม-มิถุนายน 2566

เหตุการณ์ทางการเมืองทั้งระดับท้องถิ่น ระดับประเทศและต่างประเทศ หลังจากที่เขาจบการศึกษานั้น เขาได้แสดงผลงานศิลปะอยู่หลายหน ซึ่งเป็นผลงานประเภทจิตรกรรม แต่ในวันเปิดนิทรรศการแสดงผลงานศิลปะของเขานั้น เขาได้ทำการแสดงบางอย่างผ่านการกระทำ (Action) บางครั้งก็แสดงละครแบบกระทำอย่างฉับพลัน โดยไม่ต้องแต่งกายแบบละครเวที โดยเขานำเนื้อเรื่องมาจากเรื่องสั้นที่เขาอ่านมาสร้างเป็นผลงานการแสดง ใน พ.ศ. 2527-2528 เขาได้ทำการแสดงที่เรียกว่าเป็นผลงานศิลปะแสดงสดอย่างเป็นทางการ คือผลงานชุด ชายตัวเอง และ ผลงานชุด แอนตี้ศิลปิน

ผลงานชายตัวเอง เขานั้นได้ประกาศ ชายตัวเอง ในขณะนั้นเขาเรียนจบมา 3-4 ปี แต่ไม่ต้องการทำงานในระบบ เขาต้องการอยู่นอกระบบ เขามีความมุ่งมั่นในการทำงานศิลปะ และเขาต้องการทำงานศิลปะ แต่ปัญหาคือเขาต้องหาเงินเพื่อสร้างงานศิลปะ ดังนั้นเขาจึงขายตัวเองให้ใครก็ได้ เพียงแค่ผู้นั้นมีอาหารให้เขากิน และมีอุปกรณ์ศิลปะให้กับเขา แล้วเขาก็ทำงานศิลปะ ถ้าขายผลงานได้ก็แบ่งกันคนละครึ่งแล้วก็มีคนซื้อตัวเขา เขายังกล่าวอีกว่าโชคดียิ่งคนซื้อตัวเขานั้นเสียชีวิตลง ทำให้เขาเป็นอิสระอีกครั้ง

ผลงานชุดแอนตี้ศิลปิน เขาเขียนบทกวีลงบนแผ่นกระดาษแล้วนำไปวางบนถนนในระแวกสถาบันเกอเธ่(Goethe Institute) ผลงานชิ้นนี้ เขาต้องการวิพากษ์วิจารณ์วงการศิลปะในประเทศไทย กล่าวคือ ศิลปินคือใคร ต้องเรียนอะไร ต้องจบจากสถาบันที่สอนศิลปะใด เขียนรูปแบบไหน ซึ่งสังคมไทยในขณะนั้น ศิลปินไทยนิยมสร้างผลงานที่เป็นลวดลายไทย รูปหน้าพระเพื่อขายรูป ซึ่งเขาต้องการวิพากษ์ทั้งระบบว่าศิลปะไม่จำเป็นต้องสร้างผลงานที่มีแต่ภาพอันสวยงาม ศิลปินควรจะถ่ายทอดเรื่องราวอื่นๆ เช่น เรื่องราวชีวิตของศิลปิน เป็นต้น (วสันต์ สิทธิเขตต์, 2563)

4. ช่วงทศวรรษที่ 2530-2540

พ.ศ. 2535 เกิดการจัดกิจกรรมเชียงใหม่จัดวางสังคมขึ้น โดยอุทิศ อติมานะ อาจารย์ประจำคณะจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ โดยมีศิลปินหลากหลายประเภทร่วมกันจัดกิจกรรมแสดงผลงานศิลปะ โดยมีศิลปะแสดงสดอยู่ในกิจกรรมนี้ด้วย ซึ่งกิจกรรมเชียงใหม่จัดวางสังคมทำหน้าที่เป็นหอศิลป์มหาชน ซึ่งเป็นกิจกรรม

ที่มีแนวคิดที่ว่าในประเทศประสบภาวะขาดแคลนหอศิลป์ และรัฐก็ไม่ให้ความสำคัญกับการสนับสนุนศิลปะวัฒนธรรมอย่างเป็นระบบ (อโนทัย อุปคำ, 2557) จากการจัดกิจกรรมดังกล่าวถือเป็นการนำศิลปะเข้าหาประชาชนบนพื้นที่สาธารณะ มีการจัดกิจกรรมทางศิลปะมากมาย อีกทั้งยังมีการแสดงศิลปะแสดงสดอีกด้วยทำให้ประชาชนได้รับรู้ความเคลื่อนไหวของวงการศิลปะในประเทศไทยในขณะนั้น โดยศิลปะไม่จำเป็นจะต้องแสดงภายในหอศิลป์อีกต่อไป

พ.ศ.2538 เกิดกลุ่มอุกกาบาต (U-Kabat Group) กลุ่มศิลปินเปรียบเทียบเป็นอุกกาบาตที่พุ่งเข้ามาชนโลกและทำให้เหล่าไดโนเสาร์ตายไป ซึ่งเหล่าไดโนเสาร์นี้คือวงการศิลปะไทยในเวลานั้น กลุ่มอุกกาบาตเป็นการรวมตัวของศิลปินหลากหลายแขนง เพื่อใช้ศาสตร์และศิลป์ทั้ง วรรณกรรม กวี เพลง ทัศนศิลป์ ภาพถ่าย และศิลปะแสดงสด โดยนำเสนอเรื่องราวในเชิงสังคม การเมือง วัฒนธรรม แต่ตั้งปัญหาาระดับหมู่บ้าน ท้องถิ่น จนถึงประเทศและต่างประเทศ เพื่อเปิดปัญหาสู่สาธารณะ โดยมีการแสดงที่เสียดสี ล้อเลียนสังคมในขณะนั้น การแสดงผลงานของกลุ่มอุกกาบาตแสดงอยู่หลากหลายที่ ทั้งในแกลเลอรี คาเฟ่ และส่วนใหญ่คือการแสดงตามท้องถนนในตัวเมืองกรุงเทพฯ ทั้งถนนสีลม สยาม ซึ่งเป็นพื้นที่สาธารณะผู้คนพลุกพล่าน สามารถรับสารจากกลุ่มศิลปินได้ง่าย โดยมีผลงานชิ้นสำคัญคือการได้ไปแสดงผลงาน ในงานเทศกาลศิลปะนานาชาติ กวางจูเบียนนาเล่ ประเทศเกาหลี พ.ศ. 2545 (UNOBLIGATION, Gwangju Biennale, Korea) (ถนอม ชาภักดี, 2545)

ภาพประกอบที่ 3 กลุ่มศิลปินอุกกาบาต, มาตรการโลกานุวัตร, พ.ศ. 2538, ศิลปะแสดงสด, ภาพถ่ายโดย สมพงษ์ ทวี

พ.ศ. 2539 เกิด Project 304 โดยอภิชาติพงศ์ วีระเศรษฐกุล ไมเคิล เซาวนาศัย ประพล คำจิม กมล เผ่าสวัสดิ์ ศจีทิพย์ นิรมิวิจิตร กฤติยา กาวีวงศ์ และชาติชาย ปุยเปีย ร่วมกันก่อตั้งขึ้นเพื่อเป็นพื้นที่ให้กับศิลปินในการแสดงผลงาน โดยเปิดโอกาสให้กับศิลปะหลายแขนง เพื่อเป็นพื้นที่ทดลองทางเลือกสำหรับศิลปินรุ่นใหม่ได้มีพื้นที่ในการแสดงและนำเสนอผลงานของตนเองการเกิดโปรเจกต์ 304 นี้ นับเป็นคลื่นลูกที่สองของเหล่านักเรียนไทยที่กลับจากการศึกษาจากต่างประเทศ โดยไมเคิล เซาวนาศัยได้ร่วมแสดงศิลปะแสดงบนพื้นที่ของโปรเจกต์ 304 เป็นครั้งแรกของการเปิดโครงการ (อโณทัย อุปคำ, 2557)

พ.ศ. 2541 เกิดเทศกาลศิลปะแสดงสดนานาชาติเอเชียโทเปีย (Asiatopia International Performance Art Festival) ถือเป็นเทศกาลศิลปะแสดงสดครั้งแรกในประเทศไทย ที่จัดขึ้นเป็นประจำทุกปี ผู้จัดคือจุมพล อภิสุข ศิลปินแสดงสดที่ทำงานมาอย่างต่อเนื่องยาวนาน และกลุ่มเพื่อนศิลปินแสดงสด ได้แก่ วสันต์ สิทธิเขตต์ สุรพล ปัญญาวิริยะ ไพศาล เปลี่ยนบางช้าง มงคลเปลี่ยนบ้างช้าง จิตติมา ผลเสวก นพวรรณ ศิริเวชกุล สมพงษ์ ทวี ชิตะวา มุรินทร์ ฯลฯ ได้เชิญศิลปินแสดงสดจากต่างประเทศทั้งในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และในภาคพื้นยุโรป มาร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ผ่านการแสดงผลงานศิลปะแสดงสด ทั้งในพื้นที่สาธารณะ หอศิลป์ แกลเลอรี ทั้งภายในและภายนอก หลากหลายรูปแบบการนำเสนอ ในงานเทศกาลศิลปะแสดงสดนานาชาติเอเชียโทเปีย และนอกจากการแสดงในกรุงเทพฯ แล้ว ยังมี การจัดแสดงเทศกาลศิลปะแสดงสดนานาชาติเอเชียโทเปียขึ้นที่จังหวัดเชียงใหม่ โดยผู้จัดคือ ผดุงศักดิ์ คชสารอง อาจารย์คณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ซึ่งการจัดแสดงที่เชียงใหม่ นั้น จะจัดขึ้นภายหลังที่เหล่าศิลปินแสดงผลงานในกรุงเทพฯ เสร็จสิ้นเรียบร้อยแล้ว โดยมีวัตถุประสงค์คือการนำศิลปะกระจายออกภายนอกกรุงเทพฯ และกระจายความรู้ด้านศิลปะร่วมสมัยให้แก่เหล่านักศึกษาทั้งมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และมหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรเวศน์ นอกจากนี้ยังมีการจัดทำ Workshop ศิลปะแสดงสดโดยศิลปินต่างชาติอีกด้วย ซึ่งเป็นการพยายามให้คนไทยรู้จักศิลปะแขนงนี้มากขึ้น และที่สำคัญเทศกาลศิลปะแสดงสดนานาชาติเอเชียโทเปีย เป็น

เทศกาลศิลปะแสดงสดที่ใหญ่ที่สุดและจัดติดต่อกันยาวนานที่สุดในประเทศไทย ซึ่งตั้งแต่ครั้งแรกมีศิลปินศิลปะแสดงสดของไทยหลากหลายคนได้ร่วมทำการแสดง และงานเทศกาลนี้เองเป็นแหล่งบ่มเพาะเหล่าศิลปินหน้าใหม่ กล่าวคือได้รับแรงบันดาลใจจากการชมศิลปะแสดงสด และอาจจะได้ร่วมทำปฏิบัติการทางศิลปะแสดงสดกับศิลปินต่างชาติในงานเทศกาลนี้ ทำให้เกิดการเรียนรู้ไม่เพียงแต่นักศึกษาศิลปะเพียงเท่านั้น แต่เป็นประชาชนทั่วไปก็ได้สัมผัสศิลปะแขนงนี้ด้วย ตลอดจนเป็นเวทีที่ให้โอกาสกับศิลปินรุ่นใหม่ในการแสดงศิลปะแสดงสดอีกด้วย

นอกจากเทศกาลศิลปะแสดงสดนานาชาติเอเชียโทเปีย ซึ่งเป็นงานศิลปะแสดงสดงานหลักของประเทศไทยแล้ว ยังปรากฏการแสดงงานศิลปะแสดงสดที่สำคัญคือ งานศิลปะชุมชน ดำเนินการโดย จิตติมา ผลเสวก ที่มีผลงานโดดเด่นและสร้างงานศิลปะแสดงสดเป็นระยะเวลามากกว่า 15 ปี โดยสร้างผลงานที่หลากหลาย โดยการผสมสื่อที่หลากหลาย ทั้งกวี ภาพถ่าย ศิลปะแสดงสด ซึ่งเธอเป็นหนึ่งในสมาชิกของกลุ่มอุกกาบาต ที่ทำกิจกรรมศิลปะแสดงสดริมถนนและที่สาธารณะ ต่อมาเธอได้ทำงานร่วมกับจุมพล อภิสุข ที่ศูนย์บ้านตึก จังหวัดนนทบุรี ในการจัดการกิจกรรมศิลปะแสดงสด Live Art หรือชีวิศิลป์ ต่อได้ร่วมกับศิลปินหญิงคนอื่นๆ ในการการจัดนิทรรศการศิลปะของศิลปินหญิง หรือ Womanifesto ใน พ.ศ.2539 ที่บ้านตึกเช่นกัน สิ่งสำคัญคือจิตติมา เป็นผู้ริเริ่มโครงการศิลปะชุมชน พ.ศ. 2547 โดยนำศิลปินศิลปะแสดงสดเข้าไปในพื้นที่ชุมชนตามท้องถิ่นต่างจังหวัดทั่วประเทศ ที่ได้รับผลกระทบจากโครงการของภาครัฐ เพื่อเรียนรู้วิถีชีวิตชาวบ้าน และแสดงงานศิลปะแสดงสดที่ได้แรงบันดาลใจจากการเรียนรู้ความเป็นมาจากชาวบ้าน ให้ชาวบ้านได้ร่วมรับชม อีกทั้งยังเป็นการร่วมมือกับชาวบ้านต่อสู้กับอำนาจรัฐ โดยใช้ศิลปะแสดงสดเป็นสื่อกลางในการแสดงออกเพื่อเป็นเสียงสะท้อนปัญหาจากชาวบ้านถึงหน่วยงานของรัฐ โดยโครงการศิลปะชุมชนนี้ดำเนินการติดต่อกันเป็นเวลากว่า 15 ปี และยังคงดำเนินการอยู่ในปัจจุบัน

ภาพประกอบที่ 4 Workshop ปฏิบัติการทางศิลปะแสดงสด Asiatopia ครั้งที่ 21, 2562

พ.ศ.2546 ประเทศไทยได้เข้าร่วมเป็นสมาชิกในนิทรรศการศิลปะนานาชาติ เวนิสเบียนนาเล่ (Venice Biennale) ครั้งที่ 50 ณ ประเทศอิตาลี โดยมีเหล่าศิลปินไทยหลายท่านเดินทางไปแสดงผลงานศิลปะหลากหลายรูปแบบ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การแสดงศิลปะแสดงสด มีศิลปิน 3 คนด้วยกัน ได้แก่ มานิต ศรีวานิชภูมิ แสดงผลงานภาพถ่ายอันโด่งดังในผลงานชุด Pink Man โดยมีสมพงษ์ ทวี เป็นผู้แสดงในผลงาน ซึ่งเป็นการวิพากษ์วิจารณ์สังคมไทยในขณะ และแสดงศิลปะแสดงสดเพิ่มเติมในขณะจัดแสดงงานด้วยอีกทั้งยังมีผลงานภาพถ่ายและศิลปะแสดงสดของไมเคิล เซาวนาตัย และผลงานศิลปะแสดงสดโดยมนตรี เต็มสมบัติ การเข้าร่วมเป็นสมาชิกในนิทรรศการศิลปะนานาชาติเบียนนาเล่ นับเป็นก้าวสำคัญของวงการศิลปะร่วมสมัยไทย ที่ได้ออกไปนำเสนอผลงานของศิลปินไทยสู่สายตาคนทั่วโลก ซึ่งแสดงถึงความคิดที่ก้าวหน้าของภัณฑารักษ์ที่ได้คัดเลือกเหล่าศิลปินโดยเฉพาะศิลปินศิลปะแสดงสดที่ได้รับคัดเลือกให้ไปแสดง ณ เทศกาลศิลปะที่ยิ่งใหญ่ที่สุดของโลก (สำนักศิลปวัฒนธรรมร่วมสมัย, 2546)

5. ช่วงทศวรรษที่ 2550

นอกจากนี้ยังปรากฏการณ์นิทรรศการงานศิลปะแสดงสด Performance Art Project อื่นๆ ได้แก่ Blurboards Art Exchange พ.ศ. 2550 โดยนพวรรณ สิริเวชกุล และมงคล เปลียนบางช้าง และRebel Live Action พ.ศ. 2560 โดยวสันต์

สิทธิเขตต์ ที่ได้เชิญศิลปินศิลปะแสดงสดจากทั่วโลกหลากหลายช่วงวัยร่วมกันทำการแสดงศิลปะแสดงสด โดยโครงการ Blurborders art exchange นั้นได้ทำการเลือกพื้นที่ต่างจังหวัดคล้ายกับโครงการศิลปะชุมชนของจิตติมา ผสเสวก เป็นการนำเหล่าศิลปินไปเรียนรู้ประวัติศาสตร์ความเป็นมาของพื้นที่ชุมชน พร้อมทั้งทำปฏิบัติการทางศิลปะแสดงสดภายใต้พื้นที่เจาะเจาะ หรือ site-specific ส่วนโครงการ Rebel Live action ของวสันต์ สิทธิเขตต์นั้น เป็นการจัดแสดงภายในหอศิลป์ Rebel Art Space ของวสันต์ สิทธิเขตต์ ซึ่งเป็นการสนับสนุนเหล่าศิลปินแสดงสดรุ่นใหม่ทั้งไทยและต่างประเทศมาร่วมแสดงและแลกเปลี่ยนแนวคิดเกี่ยวกับศิลปะแสดงสด เพื่อเปิดพื้นที่ให้กับศิลปินรุ่นใหม่ที่จะเพิ่มมากขึ้น

ช่วงทศวรรษที่ 2550 เกิดการเรียนการสอนศิลปะแสดงสดในสถาบันอุดมศึกษา โดยเริ่มจากการทดลองส่งผลงานในรายวิชาเรียนในรูปแบบการแสดงสดและพัฒนาเป็นรายวิชาเลือกเสรีเพื่อเป็นการเรียนการสอนที่จริงจังมากขึ้น ซึ่งปรากฏสถาบันอุดมศึกษา 2 แห่งที่เปิดการสอนเกี่ยวกับศิลปะแสดงสดเป็นรายวิชาเลือกเสรี ได้แก่ คณะจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ โดยมีผดุงศักดิ์ คุชสำโรง เป็นผู้สอนและเป็นผู้ทำโครงการเทศกาลศิลปะแสดงสดนานาชาติเอเชียโทเปียที่เชียงใหม่ คู่ขนานกับที่กรุงเทพฯ ซึ่งเปิดโอกาสให้นักศึกษาได้ทดลองสร้างผลงานศิลปะแสดงสดและเปิดเป็นรายวิชาเลือกเสรีตั้งแต่ พ.ศ. 2550 และอีกสถาบันหนึ่งคือ คณะจิตรกรรม ประติมากรรม และภาพพิมพ์ มหาวิทยาลัยศิลปากร โดยมีสุขุมาล นิธิภัทรอนันต์ เป็นผู้สอน ถึงแม้ว่าจะปรากฏการแสดงในเชิงศิลปะตั้งแต่ พ.ศ. 2493 ในการแสดงชุด Surrealistic Movement ของนักศึกษาคณะจิตรกรรมฯ แต่ก็ขาดความต่อเนื่อง จนกระทั่งปีคณะจิตรกรรมฯ ได้ริเริ่มโครงการจัดตั้งภาควิชาสื่อผสมขึ้นใน พ.ศ. 2552 และได้พัฒนาหลักสูตรโดยการเพิ่มรายวิชาเลือกเสรีทำการเรียนการสอนเกี่ยวกับการแสดงศิลปะแสดงสด พ.ศ. 2554

ภาพประกอบที่ 5 บรรยากาศการเรียนรายวิชา Performance Art
คณะจิตรกรรม ประติมากรรมและภาพพิมพ์, 2562

สรุปผลการวิจัย

หากเปรียบเทียบระหว่างพัฒนาการศิลปะแสดงสดในตะวันตกที่เกิดขึ้นมาอย่างยาวนาน และมีพัฒนาการอย่างต่อเนื่องส่งผลให้เกิดความเคลื่อนไหวของศิลปะแสดงสดที่หลากหลายดังปรากฏในชื่อการแสดง เช่น Happening, Live Art และในปัจจุบันนิยมเรียก Performance Art สำหรับประเทศไทยมีความคล้ายคลึงกัน ถือเป็นารับอิทธิพลศิลปะจากตะวันตก โดยปรากฏการแสดงที่มีลายลักษณ์อักษร และหลักฐานภาพถ่าย ในช่วง พ.ศ.2528 ที่เกิดการแสดง Happening โดย กมล ฝาสวัสดิ์ ในนิทรรศการ Song For The Dead Art Exhibition และกิจกรรมเวทีสมัย หอศิลป์ พีระศรี กล่าวได้ว่า กิจกรรมเวทีสมัย เป็นพื้นที่ข่มเพาะเหล่าศิลปินรุ่นใหม่ตลอดจนนักศึกษาศิลปะ ในการสนับสนุนให้เกิดการทดลองทำงานศิลปะข้ามศาสตร์หลายแขนงโดยเฉพาะการแสดงในรูปแบบต่างๆ เฉกเช่นเดียวกับความเคลื่อนไหวของกลุ่ม Fluxus ซึ่งการมีกิจกรรมเวทีสมัยถือเป็นจุดสำคัญในประวัติศาสตร์ศิลปะร่วมสมัยไทย เพราะกิจกรรมนี้เป็นจุดเริ่มต้นของเครือข่ายศิลปินจนปรากฏเป็นกลุ่มศิลปินที่ขับเคลื่อนศิลปะแสดงสดและกิจกรรมทางศิลปะในกรุงเทพ โดยเฉพาะกลุ่มศิลปินกรุงเทพนอกคอก และศิลปินอุกกาบาต และพบว่า

เกิดคำเรียก Performance art อย่างเป็นทางการเป็นลายลักษณ์อักษร ในกิจกรรมชีวศิลป์ พ.ศ. 2539 ที่อธิบายไว้บนสูจิบัตรของงานไว้ว่า Thailand : the First Performance Art Event กิจกรรมชีวศิลป์นี้ถือเป็นแม่แบบทดลองงานเทศกาลศิลปะแสดงสด ก่อนที่จะพัฒนาเป็นโครงการเทศกาลศิลปะแสดงสดนานาชาติเอเชียโทเปีย (Asiatopia : International Performance Art Festival, Thailand) และคำว่า Performance art ใช้เรียกแทนการแสดง Happening และนิยมใช้แพร่หลายจนถึงปัจจุบัน

ซึ่งการจัดกิจกรรมอันเป็นพื้นที่ในการแสดงผลงานศิลปะ เช่น กิจกรรมเวที สมัย เชียงใหม่จัดวางสังคม ชิวศิลป์ และเทศกาลศิลปะนานาชาติเอเชียโทเปีย มีส่วนขับเคลื่อนศิลปะแสดงสดในศิลปะร่วมสมัยไทย และเปิดพื้นที่ในสนับสนุนศิลปะแสดงสด สำหรับศิลปินที่ต้องการทดลองสร้างงานศิลปะแสดงสดและสร้างศิลปินแสดงสดรุ่นใหม่ ซึ่งพื้นที่ในการแสดงออกเป็นปัจจัยสำคัญให้งานศิลปะแสดงสดของศิลปินไทยมีการพัฒนา ทั้งรูปแบบ และประเด็นในการสร้างงานศิลปะแสดงสดที่สำคัญในปัจจุบันกิจกรรมหรือนิทรรศการศิลปะแสดงสดไทยได้รับการสนับสนุนจากสถาบันศิลปะโดยเฉพาะหอศิลป์วัฒนธรรมแห่งกรุงเทพมหานคร เป็นพื้นที่ในการแสดงผลงาน ซึ่งเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ศิลปะแสดงสดเป็นที่รับรู้ในวงการศิลปะร่วมสมัยไทยผ่านพื้นที่ทางศิลปะหรือหอศิลป์ นอกจากนี้ปัจจัยที่ทำให้ศิลปะแสดงสดเป็นที่รับรู้ในวงการศิลปะร่วมสมัยไทย และแสดงความก้าวหน้าด้านการสร้างผลงานศิลปะของศิลปินไทยคือการคัดเลือกศิลปินไทยไปร่วมแสดงผลงานในงานนิทรรศการศิลปะนานาชาติเวนิสเบียนนาเล่ ครั้งที่ 50 ที่ประเทศไทยเข้าร่วมเป็นครั้งแรก มีการคัดเลือกศิลปินที่สร้างผลงานศิลปะแสดงสดถึง 3 คนดังที่กล่าวข้างต้น และที่สำคัญหลังจากที่เกิดนิทรรศการศิลปะบางกอก อาร์ต เบียนนาเล่ (Bangkok Art Biennale) ครั้งที่ 1 พ.ศ. 2561 ที่กระตุ้นให้คนนอกวงการศิลปะได้เสพผลงานศิลปะ ประกอบกับศิลปะแสดงสดจากศิลปินที่ได้รับการคัดเลือกสถาบัน Marina Abramović Institute (MAI) ซึ่งเป็นศิลปินแสดงสดที่โด่งดังและเป็นที่รู้จักทั่วโลก สิ่งนี้จึงเป็นสิ่งที่กระตุ้นให้คนรุ่นใหม่สนใจในงานศิลปะแสดงสดมากขึ้น

จากกิจกรรมเวทีสมัยที่เปิดโอกาสให้เหล่าศิลปินและนักศึกษาศิลปะได้ร่วมทดลองศิลปะที่แหวก ขนบทัศนศิลป์ในขณะนั้น เป็นการสร้างผลงานผสมสื่อและข้ามศาสตร์ แต่อย่างไรก็ตามรสนิยมการสร้างผลงานศิลปะของศิลปินไทยไม่ได้ให้ความสำคัญหรือจริงจังกับการทำการแสดงศิลปะแสดงสด ซึ่งภายหลังได้เกิดกลุ่มศิลปินที่รวมตัวกันสร้างผลงานศิลปะแสดงสดอย่างจริงจังได้แก่กลุ่มศิลปินอุทกกาบาดที่นำเสนอประเด็นด้านการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม ถึงแม้ว่าศิลปินกลุ่มอุทกกาบาดได้ยุติลง แต่ศิลปินอุทกกาบาดส่วนใหญ่ได้ร่วมแสดงและสร้างผลงานศิลปะแสดงสดเรื่อยมาโดยเฉพาะในงานเทศกาลศิลปะแสดงสดนานาชาติเอเชียโทเปียม ที่ปรากฏรายชื่อศิลปินแสดงสดไทยร่วมแสดง ล้วนแล้วแต่เป็นศิลปินจากกลุ่มอุทกกาบาดทั้งสิ้น

แต่อย่างไรก็ตามปรากฏศิลปินคนอื่นๆ ที่ทดลองทำงานศิลปะแสดงสดเป็นครั้งคราวและไม่ได้สร้างผลงานอย่างต่อเนื่อง เพราะงานศิลปะแสดงสดมีจุดกำเนิดมาจากการต่อต้านการซื้อขายนงานศิลปะ ดังนั้นการจะแสดงงานศิลปะแสดงสดนี้จำเป็นต้องมีทุนทรัพย์และใจรัก ศิลปินร่วมสมัยไทยส่วนใหญ่จึงมุ่งมั่นสร้างงานทัศนศิลป์ที่เป็นกระแสหลักมากกว่าการนิยมนสร้างผลงานศิลปะแสดงสด และรับรู้การมีอยู่ของศิลปะแสดงสดในศิลปะร่วมสมัยไทย ถึงแม้ว่าในช่วงแรกการแสดงศิลปะแสดงสดได้รับอิทธิพลจากศิลปะตะวันตก แต่ศิลปินแสดงไทยได้พัฒนาผลงานของตัวเองเป็นเฉพาะตัวมากขึ้น

การสร้างงานศิลปะแสดงสดของศิลปินไทยนั้นมีความหลากหลาย ทั้งด้านประเด็นเรื่องเพศ (Gender) ด้านการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม ด้านสิ่งแวดล้อมและด้านความสัมพันธ์ ฯ นอกจากนี้พบการใช้ทฤษฎีเรื่องสี่เข้ามาประกอบการสร้างผลงานด้วย ซึ่งประเด็นเหล่านี้สามารถพบเห็นในงานด้านทัศนศิลป์อื่นๆ ด้วยเช่นกัน และเป็นประเด็นที่สามารถนำกลับมาสร้างเป็นผลงานได้อยู่ตลอดเวลา ซึ่งบริบททางสังคม เป็นตัวชี้วัดการสร้างงานศิลปะแสดงสด ในช่วงที่ประเทศไทยมีเหตุการณ์ทางการเมือง ศิลปินก็หยิบยกประเด็นด้านการเมืองมานำเสนอ หรือในช่วงเวลาที่มีปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมศิลปินก็หยิบยกประเด็นด้านสิ่งแวดล้อมมานำเสนอเป็นต้น

ศิลปะแสดงสดนั้นเป็นศิลปะที่เปิดกว้างทางความคิด ศิลปินเปิดให้ผู้ชมได้จินตนาการ ตั้งคำถาม และหาคำตอบ ประเด็น เนื้อหาด้วยตนเอง โดยศิลปินไม่สนใจการตีความ ไม่บังคับผู้ชมให้คิดไปในแนวทางเดียวกับศิลปิน การชมงานศิลปะแสดงสดขึ้นอยู่กับประสบการณ์ทางศิลปะของแต่ละบุคคล ไม่มีการตีตราความถูก - ผิดทางความคิด ซึ่งคุณค่าของศิลปะแสดงสดคืออิสระทางความคิด นอกจากนี้จุดเด่นของศิลปะแสดงสดคือความสดที่จบลงไปหลังการแสดง ถึงแม้ว่ามีการแสดงชุดเดิมอีกและวัตถุประสงค์ทางศิลปะขึ้นเดิม แต่เมื่ออยู่ในบริบททางสังคม ทางความคิด และความเชื่อที่ต่างกันก็ทำให้ผลงานชิ้นนั้นถึงแม้ว่าจะเป็นผลงานชิ้นเดียวกัน ทำให้มีความแตกต่างกัน

หากกล่าวถึงศิลปะแสดงสด คงจะเป็นศิลปะรูปแบบใหม่สำหรับคนที่อยู่นอกวงการศิลปะในประเทศไทย แต่สำหรับวงการศิลปะร่วมสมัยไทยแล้ว ศิลปะแสดงสดนั้นไม่ใช่สิ่งใหม่ เป็นศิลปะที่ปรากฏในวงการศิลปะตะวันตกมากกว่า 100 ปี แต่ในประเทศปรากฏหลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษรเพียง 30 ปีเท่านั้น และหากจะกล่าวถึงศิลปะร่วมสมัยไทยที่มีแนวทางการสร้างงานศิลปะที่ผสมสื่อและข้ามศาสตร์โดยไม่จำกัดที่สาขาทัศนศิลป์เพียงอย่างเดียว ศิลปะแสดงสดถือเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นความก้าวหน้าในการสร้างผลงานของศิลปินไทยที่ก้าวข้ามกรอบและขอบเขตการสร้างงานที่ตามขนบทัศนศิลป์ ถึงแม้ว่าจะไม่ได้รับความนิยมในศิลปะกระแสหลัก เพราะไม่เป็นที่นิยมในการซื้อขายงานศิลปะ แต่การสร้างงานศิลปะใดๆ ก็ตามที่นอกเหนือจากงานรูปแบบเดิมก็ถือว่าเป็นความก้าวหน้าทางประวัติศาสตร์ศิลป์ของไทยและขับเคลื่อนความเคลื่อนไหวของวงการศิลปะร่วมสมัยไทยให้ผลิตงานศิลปะรูปแบบใหม่อยู่เสมอ จากการศึกษาพบว่าพัฒนาการศิลปะแสดงสดในประเทศไทยนั้นสามารถแบ่งช่วงเวลาหลักๆ ออกเป็น 3 ช่วงเวลา ได้แก่

1. ช่วงที่ 1 ทศวรรษที่ 2520 ซึ่งเป็นช่วงเวลาของเหล่านักเรียนไทยที่กลับจากการศึกษาในต่างประเทศ และนำองค์ความรู้ใหม่ๆ เข้ามาเผยแพร่สู่สาธารณะ ทำให้เหล่านักเรียนนักศึกษาได้มีโอกาสพบเจอศิลปะรูปแบบใหม่ โดยเฉพาะกิจกรรมเวทีสมัย ที่เป็นกิจกรรมหนึ่งทางศิลปะ โดยผสมผสานศาสตร์และศิลป์หลายแขนง นับเป็นกิจกรรมที่ก้าวหน้าอย่างมากในสมัยนั้น กล่าวได้ว่า กิจกรรมเวทีสมัย

พ.ศ. 2528 ถือเป็นจุดเปลี่ยนทางประวัติศาสตร์ หรือ Turning point history สำหรับศิลปะแสดงสดที่ปรากฏหลักฐานอย่างชัดเจน

2. ช่วงที่ 2 ทศวรรษที่ 2530-2540 การเกิดเทศกาลศิลปะแสดงสดนานาชาติเอเชียโทเปียนขึ้นในปี พ.ศ. 2541 ถือเป็นยุคทองของศิลปะแสดงสดของไทย ซึ่งเป็นเทศกาลศิลปะแสดงสดครั้งแรกในประเทศไทย ที่ได้เชิญศิลปินจากนานาชาติมาทำการแสดงให้ประชาชนคนไทยได้รับชม อีกทั้งยังไม่ได้จัดการแสดงเพียงแต่ในกรุงเทพฯ เท่านั้น แต่ยังมีการจัดยังต่างจังหวัดอีกด้วย เช่น เชียงใหม่ โคราช เป็นต้น ตลอดระยะเวลา 20 ปีของการจัดเทศกาลนี้ว่าเป็นโครงการศิลปะแสดงสดที่มีความสำคัญต่อวงการศิลปะร่วมสมัยไทยเป็นอย่างมากเพราะก่อให้เกิดศิลปินรุ่นใหม่มากมาย นอกจากนี้ใน พ.ศ. 2546 เกิดการเข้าร่วมแสดงในนิทรรศการศิลปะ Venice Biennale เป็นครั้งแรกของประเทศไทย และได้นำศิลปินแสดงสดไปแสดงผลงานที่ต่างประเทศถือเป็นก้าวสำคัญของวงการศิลปะร่วมสมัยไทย

3. ช่วงที่ 3 ทศวรรษที่ 2550 - 2560 ได้มีการเปิดการเรียนการสอนศิลปะแสดงสดอย่างจริงจังในรูปแบบรายวิชาเลือกเสรี ในสถาบันอุดมศึกษา ได้แก่ คณะจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และคณะจิตรกรรม ประติมากรรม และภาพพิมพ์ มหาวิทยาลัยศิลปากร ที่กลายเป็นแหล่งบ่มเพาะศิลปินรุ่นใหม่ระดับวงการศิลปะร่วมสมัยไทย

เอกสารอ้างอิง

- จุมพล อภิสุข. (2547). **Hearts**. ค้นจาก <http://www.mam.gov.mo/oldmam/photodetail.asp?productkey=2008110801034&lc=3>
- ชะลูด นิมเสมอ. (2542). **ประติมากรรมชนบท 4/2525**. ค้นจาก <http://www.era.su.ac.th/Artists/thai/chalood/a10.html>
- ถนอม ซากักดี. (2545). **Landmark asiatopia in กลุ่มอุกกาบาต**. [ม.ป.ท. : ม.ป.พ.].
- น. ณ ปากน้ำ. (2523). **ฟื้นความหลังศิลปินละแวกหน้าพระลาน**. **โลกหนังสือ**, 3(7), 49-51.

- นพวรรณ สิริเวชกุล. (2561). **30 ปี ศิลปะแสดงสด จุมพล อภิสุข**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : ทอศิลป์วัฒนธรรม แห่งกรุงเทพมหานคร.
- พทธี ศุภเศรษฐศิริ. (2542). Performance art ศิลปะแห่งการใช้ร่างกายมนุษย์. ใน คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. **ศิลปะจินตทัศน์ หนังสือวิชาการประกอบนิทรรศการศิลปกรรมระหว่างชาติครั้งที่ 2**. (หน้า 23). กรุงเทพฯ : สันติศิริการพิมพ์.
- สดชื่น ชัยประสาธน์. (2539). **จิตรกรรมและวรรณกรรมแนวเซอร์เรียลลิสม์ในประเทศไทย 2507-2527**. กรุงเทพฯ : สยามสมาคมในพระบรมราชูปถัมภ์
- สำนักศิลปวัฒนธรรมร่วมสมัย. (2546). **บันทึกประวัติศาสตร์ศิลปะ นิทรรศการศิลปะนานาชาติ เวนิสเบียนนาเล่ ครั้งที่ 50**. กรุงเทพฯ : สำนักศิลปวัฒนธรรมร่วมสมัย กระทรวงวัฒนธรรม.
- สุธี คุณาวิชยานนท์. (2546). **จากสยามเก่าสู่ไทยใหม่**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : บ้านหัวแหลม.
- อโณทัย อุปคำ. (2557). **บทบาทและอิทธิพลของพื้นที่ศิลปะทางเลือกโปรเจค 304 ที่มีต่อศิลปะร่วมสมัยไทย**. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปมหาบัณฑิต สาขาทัศนศิลป์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- Bird, M. (2012). **100 ideas that change art**. London: Laurence King.

สัมภาษณ์

- กมล เผ่าสวัสดิ์. (2563, 20 กุมภาพันธ์). **สัมภาษณ์**. ศาสตราจารย์. คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วสันต์ สิทธิเขตต์. (2563, 18 กุมภาพันธ์). **สัมภาษณ์**. ศิลปิน.